La muleta Mare Nostrum a l'Ampolla

Jordi Sales i Torrandell

Una experiència de restauració de patrimoni marítim

Des del començament dels anys noranta El Far realitza de forma modesta però continuada una tasca de recuperació i restauració del patrimoni marítim amb la seva escola de construcció, reparació, restauració i manteniment d'embarcacions instal·lada en el port de Barcelona. En ella es formen joves i adults aturats que segueixen diversos programes del Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya: escoles-taller, tallers-escola, cursos d'ocupació i de garantia social. L'activitat de l'Escola està encaminada bàsicament a donar una formació als alumnes, que els capaciti per a trobar feina en els sectors nàutic i pesquer, i per això cal que aquesta formació s'adapti a les necessitats del sector i a les noves tecnologies que actualment s'empren en la construcció de vaixells. Tot i així, els cursos comprenen sovint una formació com a mestre d'aixa tradicional. En aquests programes, els alumnes cobren un salari i fan una feina el fruit de la qual han de ser uns productes que tinguin un valor social i que serveixin, en la mesura del possible, per a restaurar patrimoni. Això ha permès a El Far que, al llarg de més de deu anys, alhora que formava alumnes, desenvolupés una tasca de recuperació del patrimoni marítim: en particular, embarcacions de treball de les nostres costes.

Trobada de vela llatina de Cadaqués

La contribució d'El Far a la restauració de patrimoni marítim

La primera embarcació que es va restaurar va ser la muleta *Mare Nostrum*, que, molt malmesa, estava abandonada a la platja de l'Ampolla, segurament esperant el proper Sant Joan per a fer brasa a la foguera. El seu propietari, en Josep Aixa, la va cedir content que es restaurés. El mestre d'aixa, Isaïes Vilàs, que l'havia construït l'any 1956 a Tortosa, en començar els noranta era un senyor molt gran i retirat, però que va gaudir molt assessorant els treballs de restauració. Després, veient que bé que navegava aquella muleta, es va decidir a fer-ne una rèplica, la *Dúnia*, a fi que les dues poguessin regatejar.

També, molt al començament de l'Escola, inspirant-se en el caro d'art *Papet*, construït a Blanes l'any 1907 pel mestre d'aixa Josep Vieta i que actualment es conserva restaurat al Museu Marítim de Barcelona, es va construir com a rèplica l'Icària. A bord d'aquesta embarcació, el 13 de juny de 1992 va arribar la Torxa Olímpica a Empúries, tripulada pels alumnes de l'Escola que l'havien construït i documentat. Més tard i també a fi de poder fer regates de rem, se'n va construir una segona rèplica: el caro d'art *Barceloneta*.

Més laboriós va ser que el MOPU cedís a El Far els llaguts *Far de Formentera*, construït a Mallorca l'any 1922, i el *Far de Cabrera*, construït a Ciutadella l'any 1911, per a abordar-ne la restauració. Aquests llaguts balears al començament dels noranta estaven fora de servei de feia anys, avarats a terra, i en estat força precari. Durant molts anys aquests vaixells havien prestat servei portant l'avituallament als fars que hi ha isolats en les petites illes de les Balears. Inicialment ho feien a vela, després varen instal·lar-hi motors i diverses modificacions que alteraven el seu caràcter original. Aquí també va ser necessària la documentació per a saber com eren originàriament aquests llaguts i com estaven aparellats. Des-

El Far de Formentera navegant

Treballs de restauració del Far de Cabrera

prés se'ls va restaurar tal com eren quan navegaven a vela i se'ls va adaptar a les noves activitats que els havien atribuït.

Finalment, la restauració més laboriosa i entranyable és la del jackt *Barca Nona,* antic *Anne Dorthea,* construït a Noruega l'any 1874. Aquesta goleta de velatxo de vint-i-tres metres d'eslora és un vaixell de dimensions importants i la seva restauració, iniciada l'any 1991 a El Far, es preveu que acabi la primavera del 2003. A les dificultats de restauració inherents a la grandària del vaixell, es va afegir un greu accident quan un mercant el va abordar, malmetent la feina de diversos anys. Per últim, cal considerar les dificultats afegides que comporta treballar en un vaixell construït, en part, amb tècniques diferents a les habituals a les nostres costes. Tot això constitueix un repte que dóna noves il·lusions a la tasca d'acabar-lo.

Com que, malauradament, el nombre de vaixells que es podien restaurar era limitat, es va optar per completar aquest treball amb altres iniciatives. Així, la formació d'un grup d'alumnes en temes de restauració de patrimoni marítim va permetre l'elaboració i publicació del llibre *Les embarcacions de treball de la costa catalana en declinar la vela. Segles XIX i XX,* que recull informació i documentació sobre aquests vaixells. D'altra banda, els alumnes que s'han anat formant com a modelistes navals han anat construint una col·lecció de models que comprèn quaranta embarcacions de treball de la nostra costa, totes elles fetes amb gran qualitat i rigor, i que es poden veure habitualment a El Far.

Al mateix temps que s'ha desenvolupat aquest treball, també s'ha contribuït a conservar la memòria d'oficis tradicionals, en particular formant mestres d'aixa. Aquest és un ofici que va ser molt important per a la nostra costa al llarg de molts segles i que avui, després d'una gran davallada, torna a tenir nova vida a l'ombra del moviment que s'ha iniciat a l'entorn de la restauració de vaixells i de noves iniciatives culturals que, en forma de trobades, festes i regates de vaixells tradicionals, fan que els antics vaixells tornin a solcar la nostra mar.

Restauració del Far de Formentera

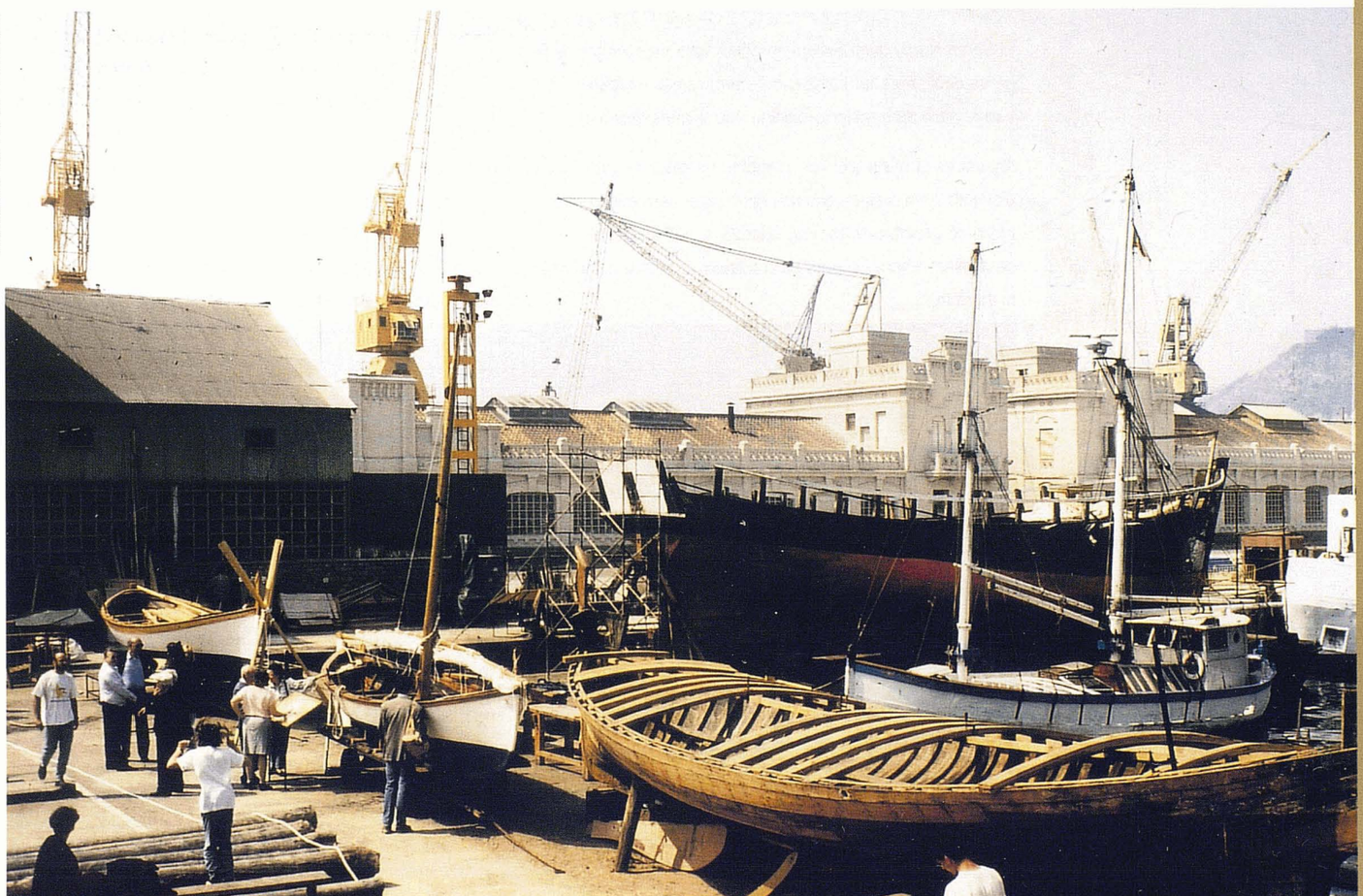

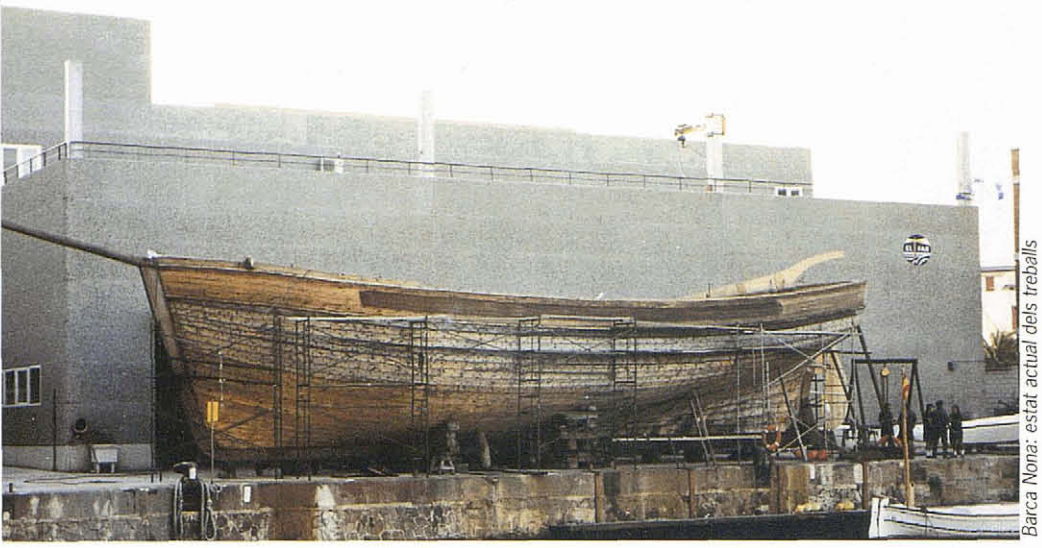

Barca Nona: estat actual dels treballs

Els vaixells tradicionals que naveguen constitueixen un patrimoni marítim viu

Des del començament de la seva activitat en la restauració de vaixells, El Far va optar per constituir un patrimoni viu d'embarcacions tradicionals i, de fet, ha estat pioner en aquesta orientació. Calia que les embarcacions restaurades o les rèpliques construïdes fossin capaces de navegar tal com ho feien originàriament, a més calia trobar per a elles una utilitat en programes de caràcter cultural i social i, per últim, calia que aquests programes en permetessin, econòmicament, el manteniment.

Així la *Mare Nostrum* i la *Dúnia* serveixen per a fer cursos d'iniciació a la vela llatina; l'*Icària* i el *Barceloneta* per a activitats de rem tradicional i *el Far de Formentera* i *el Far de Cabrera* s'utilitzen en els programes educatius i visites culturals que organitza El Far, i embarquen més de deu mil escolars cada any. Totes aquestes embarcacions, a més, participen, sempre que això es possible, en trobades de vaixells tradicionals i festes de mar de la nostra costa.

El *Barca Nona,* quan estigui en condicions de navegar, també es dedicarà a la realització de programes educatius i culturals, però amb major projecció cap a la Mediterrània.

Aquest és el repte d'El Far: mantenir un estol de vaixells tradicionals com a eines que naveguin i que permetin la realització de programes socials, educatius i culturals, tot desvetllant alhora l'interès per conèixer el nostre ric patrimoni marítim.

Els vaixells tradicionals són eines viatgeres i mestisses

En el moment d'iniciar el treball de restauració d'embarcacions, a El Far ja es mirava amb un cert escepticisme la possibilitat de restaurar una embarcació de treball antiga exactament igual que l'original. Sempre ens va semblar que els excessivament "puristes" pecaven d'un excés d'essencialisme, idealisme i ingenuïtat. L'experiència d'aquests anys de treball no ha fet més que confirmar el nostre pressentiment que els vaixells són eines viatgeres i mestisses.

Els vaixells tradicionals sempre s'han construït com a eines a fi de ser útils i adaptar-se al treball que havien de realitzar: bàsicament una gran diversitat de modalitats de pesca i transport. També s'havien d'adaptar a la naturalesa de la costa en què feinejaven i a la matèria prima que oferia l'entorn per a construir-los. Sovint embarcacions d'una mateixa tipologia sofrien modificacions a fi d'adequar-se a les noves feines que havien de fer i a l'entorn en què havien de treballar. D'altra banda, el progrés tecnològic va modificar-les en diferents moments històrics. Algunes d'aquestes modificacions eren elements molt importants, com la incorporació de la vela o l'aparició del motor; altres, menys significatives, però segur que totes han incidit en què aquestes eines s'adaptessin al progrés. Les embarcacions de treball no han estat mai objectes estàtics al llarg dels temps, sempre han viscut en un procés de transformació durant el qual s'enriquien, incorporant nous coneixements que les convertien en eines més útils per al treball.

El Far de Formentera al port de Palma

El Far de Cabrera navegant

D'altra banda és obvi que els vaixells tradicionals viatjaven per indrets ben diversos, a vegades propers al lloc on havien estat construïts; d'altres, a llocs molt llunyans, on mostraven, com un aparador, la tecnologia amb què estaven construïts, com estaven aparellats i la seva tècnica de navegació. No cal dir que la cultura marítima es nodreix d'intercanvis i diàleg, i els vaixells tradicionals són fruit del mestissatge. Podem dir que el patrimoni marítim és internacional, almenys pel que fa als vaixells.

Això no vol dir que a El Far no es valori el ric patrimoni que constitueixen els vaixells de les nostres costes, en el seu conjunt i localment. També ens agrada retrobar aquelles peculiaritats que ens permeten reconèixer els nostres vaixells dels de la resta de pobles de la Mediterrània, amb els que fonamentalment compartim la mateixa cultura marítima. Però també ens agraden les aventures, com restaurar el vaixell *Barca Nona*, un jackt noruec que feia transport de mercaderies. Els jackts eren vaixells hereus, a la vegada, de les tradicions de construcció dels vikings i els holandesos. Ara el restaurem a Barcelona i per a uns nous usos, i això es fa amb el màxim respecte, encara que tenim la consciència que no estem actuant sobre una relíquia, sinó sobre un procés viu de transformació d'un vaixell. És un camí que es va iniciar el 1874 i que permetrà que torni a navegar, dedicat aquest cop a nous treballs i incorporant-se al patrimoni marítim viu.

A El Far creiem que la restauració de vaixells exigeix estudi, documentació, recerca, rigor i respecte, però també obertura d'esperit, imaginació i, bàsicament, projectes creatius i engrescadors que permetin als vaixells tornar a navegar i desvetllar noves il·lusions.

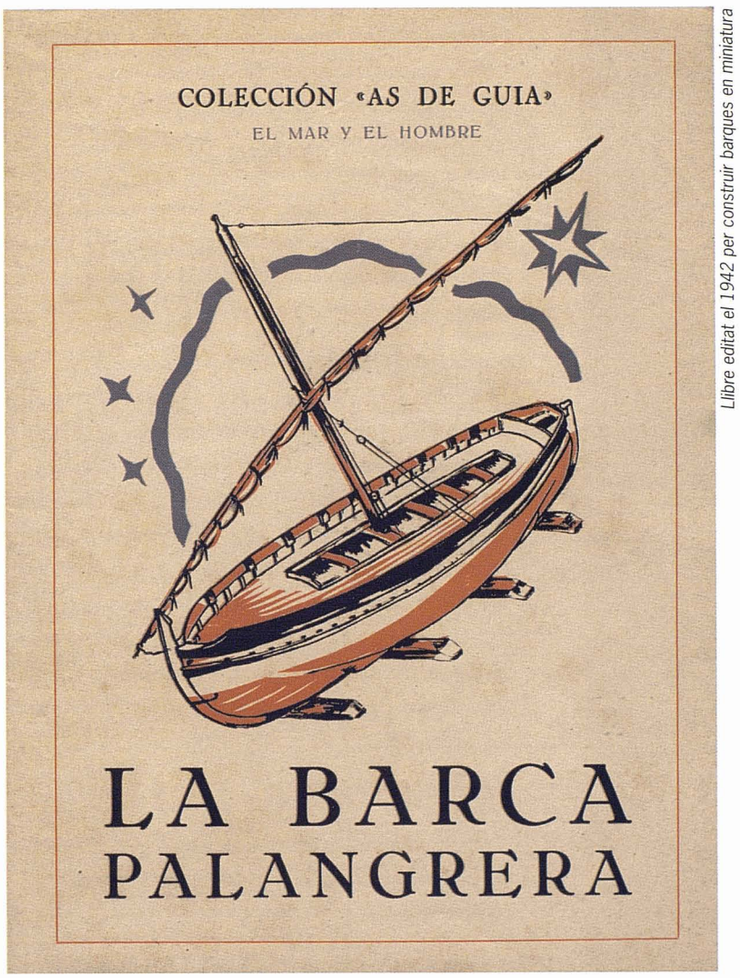

Llibre editat el 1942 per construir barques en miniatura

Jordi Sales i Torrandell

president del Consorci El Far, Centre dels Treballs del Mar

Construcció de l'Icària